

प्रसिद्धी-पत्रक
मुंबई, २ फेब्रुवारी २०२४

महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था ट्रिलियन-डॉलरपर्यंत नेत असताना समावेशक राखण्यासाठी न्याय्य स्थित्यंतराचं धोरण व योजना अत्यंत महत्त्वाच्या ठरतील: आय-फॉरेस्टचं प्रतिपादन

- देशातील हरितवायू उत्सर्जनातील १० टक्के उत्सर्जन महाराष्ट्रात होतं, त्यामुळे भारताला २०७० सालापर्यंत 'नेट-झिरो'सह इतर हवामानविषयक उद्दिष्टं गाठायची असतील तर त्यात महाराष्ट्राची भूमिका महत्त्वाची असणार आहे..
- महाराष्ट्रात कोळशावर आधारित औष्णिक ऊर्जेचा सर्वात मोठा साठा आहे आणि ऑटोमोबाइल उत्पादनही सर्वाधिक आहे, त्याचप्रमाणे जीवाश्म इंधनावर थेट अवलंबून असणाऱ्या कारखान्यांच्या बाबतीत देशात महाराष्ट्र तिसऱ्या क्रमांकावर आहे.
- ऊर्जा स्थित्यंतरामुळे ४० टक्क्यांहून अधिक कारखान्यांवर मोठा किंवा मध्यम स्वरूपाचा परिणाम होईल.
- कोळशाचं खाणकाम, कोळशावर आधारित ऊर्जानिर्मिती व ऑटोमोबाइल या तीन क्षेत्रांना येत्या १० वर्षांमध्ये सर्वाधिक आव्हानांना सामोरं जावं लागेल.
- एकंदरित येत्या दोन दशकांमध्ये कोळशाचं खाणकाम, औष्णिक ऊर्जा, शुद्धीकरण प्रकल्प व जीवाश्म इंधनावर आधारित कारखाने इथे काम करणाऱ्या सुमारे १० लाख औपचारिक कामगारांवर याचा परिणाम होईल. त्यांना नव्याने कौशल्यं कमावण्याची व इतर स्थित्यंतरविषयक सहाय्याची आवश्यकता भासेल. अनौपचारिक कामगारांची संख्या याहून बरीच जास्त आहे.
- चंद्रपूर-नागपूर-यवतमाळ प्रदेश व पुणे यांसह १४ जिल्हे स्थित्यंतराची केंद्रं आहेत. या जिल्ह्यांमध्ये आर्थिक विविधीकरण, श्रमशक्तीचं स्थित्यंतर आणि हरित ऊर्जा, उद्योग व पायाभूत सुविधा यांमधील गुंतवणूक यांकरता योजना आखण्याची गरज आहे.
- समावेशक हरित वृद्धी साधण्यासाठी सरकारने सर्वांगीण 'न्याय्य ऊर्जा स्थित्यंतराचं धोरण' व प्रादेशिक योजना आखण्याची गरज आहे.

मुंबई, २ फेब्रुवारी २०२४: 'द इंटरनॅशनल फोरम फॉर इन्व्हायन्मेंट, सस्टेनेबिलिटी अँड टेक्नॉलॉजी' (i-FOREST / आय-फॉरेस्ट) या एका प्रमुख पर्यावरणविषयक विचारगटाने महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यावरण व हवामानबदल खात्याच्या सोबतीने 'महाराष्ट्रातील न्याय्य ऊर्जा स्थित्यंतर' या सूत्रावर केंद्रित बैठकीचं आयोजन केलं. येत्या पाच वर्षांमध्ये एक ट्रिलियन (एक लाख कोटी) डॉलर मूल्याची अर्थव्यवस्था साधण्याचं उद्दिष्ट राज्यासमोर आहे. अशा वेळी सदर बैठकीत राज्यामध्ये हरित वृद्धी साधण्याबाबत व हरित रोजगार निर्माण करण्याबाबत चर्चा करण्यात आली. राज्य सरकारी अधिकारी, औद्योगिक क्षेत्रातील धुरीण, संशोधक, विचारगटांशी जोडलेले तज्ज्ञ व नागरी समुदायातील प्रभावशाली व्यक्तिमत्त्वांसह इतर विविध संबंधित घटकांचा या बैठकीत सहभाग होता.

या वेळी आय-फॉरेस्टने महाराष्ट्रातील न्याय्य ऊर्जाविषयक स्थित्यंतरासमोरील आव्हानांचा व संधींचा लेखाजोखा घेणारा पहिला सर्वांगीण मूल्यमापन अहवाल प्रसिद्ध केला. हरित ऊर्जा स्थित्यंतराचा जास्त वा मध्यम परिणाम होणाऱ्या सर्व प्रमुख क्षेत्रांचा समावेश 'जस्ट एनर्जी ट्रान्झिशन इन महाराष्ट्र: अॅन अपॉर्च्युनिटी फॉर ग्रीन ग्रोथ अँड ग्रीन जॉब्स' या अहवालात करण्यात आला आहे. कोळशाचं खाणकाम, औष्णिक ऊर्जा, ऑटोमोबाइल, पोलाद, सिमेन्ट, विटा, इत्यादींसारख्या क्षेत्रांचं तपशीलवार मूल्यमापन सदर अहवालात करण्यात आलं असून त्याद्वारे राज्य शासनाला या स्थित्यंतराशी संबंधित सर्वांगीण व्यूहरचना आखायला मदत होईल. सदर अहवालात हरित वृद्धी व रोजगार यांसंबंधीच्या संधी अधोरेखित करण्यात आल्या आहेत. योग्य धोरणात्मक दिशा आणि खाजगी व सार्वजनिक गुंतवणूक यांद्वारे या संधी साधणं शक्य आहे.

या कार्यक्रमाचं उद्घाटन करताना **महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यावरण व हवामानबदल खात्याचे मुख्य सचिव श्री. प्रवीण दराडे** म्हणाले: “ट्रिलियन-डॉलर अर्थव्यवस्था निर्माण करणं, हे महाराष्ट्राचं उद्दिष्ट आहे. आर्थिक वाढीसोबतच नेट-झिरोचं उद्दिष्ट गाठणं हे निश्चितपणे आव्हान असणार आहे. त्यामुळे आपल्याला हरित ऊर्जेच्या दिशेने स्थित्यंतर सुरू करण्याची गरज आहे.”

‘गोदरेज अँड बॉइस’चे अध्यक्ष व व्यवस्थापकीय संचालक श्री. जमशेद गोदरेज उद्घाटनाच्या भाषणात म्हणाले, “महाराष्ट्रात हरित स्थित्यंतरासाठी महत्त्वाची संधी आहे. त्यासाठी उद्योगविश्व आणि मुंबईची आर्थिक ताकद यांचं एकत्र येणं अत्यंत महत्त्वाचं ठरेल.”

उद्घाटनाच्या कार्यक्रमात बोलताना ‘आय-फॉरेस्ट’चे मुख्य कार्यकारी अधिकारी श्री. चंद्र भूषण म्हणाले, “महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था जीवाश्म इंधनावर भर देणारी असल्यामुळे इथे ऊर्जाविषयक स्थित्यंतरातून असुरक्षितता निर्माण होऊ शकते. पण या असुरक्षिततेचं रूपांतर हरित वृद्धी साधण्यासाठीच्या व रोजगारनिर्मितीच्या संधीमध्ये करता येऊ शकतं. त्यासाठी योग्य सरकारी धोरणं, क्षेत्रीय व प्रादेशिक योजना, आणि न्याय्य स्थित्यंतरामधील सार्वजनिक व खाजगी गुंतवणुकीची गरज आहे. महाराष्ट्र वेगाने प्रगतीपथावर असून ट्रिलियन-डॉलर अर्थव्यवस्था बनण्याच्या मार्गावर आहे, अशा वेळी समावेशक विकास साधण्यासाठी न्याय्य स्थित्यंतर कळीचं ठरेल. असं स्थित्यंतर झालं तर रोजगार गमावले जाण्याऐवजी लाखो नवीन हरित रोजगार निर्माण होतील.”

या संदर्भातील तातडीच्या आव्हानांची उकल करताना **आय-फॉरेस्टमधील न्याय्य स्थित्यंतर विभागाच्या संचालक श्रेष्ठा बॅनर्जी** म्हणाल्या, “कोळशाचं खाणकाम, कोळशावर आधारित ऊर्जानिर्मिती व ऑटोमोबाइल या क्षेत्रांमध्ये येत्या १० वर्षांमध्ये स्थित्यंतरविषयक आव्हानं उभी राहतील. नूतनीकरणक्षम ऊर्जा, इलेक्ट्रिक वाहनं आणि राज्यांमधील कोळसा खाणींची खालावत जाणारी नफादायकता, यातून या क्षेत्रांमध्ये मोठे बदल होतील.”

राज्य प्रदूषण नियंत्रण मंडळाचे सदस्य-सचिव श्री. अविनाश ढाकणे म्हणाले, “हरित स्थित्यंतरासोबतच पर्यावणाच्या दृष्टीनेही शाश्वत उपाय शोधणं अत्यावश्यक आहे. सध्या संसाधनांची उपलब्धता व खर्च या गंभीर मर्यादा आहेत. परंतु, यातच कल्पकता व उद्योजकता यांसाठीच्या संधी दडलेल्या आहेत.”

अहवालातील महत्त्वाचे निष्कर्ष व शिफारसी

१. हरित ऊर्जाविषयक स्थित्यंतराचा परिणाम कोळशाचं खाणकाम, औष्णिक ऊर्जा, शुद्धीकरण प्रकल्प व महाराष्ट्रात कार्यरत असणाऱ्या ४१ टक्के कारखान्यांवर होईल. या क्षेत्रांमधील व उद्योगांमधील स्थित्यंतराचा परिणाम १० लाखांहून अधिक औपचारिक कामगारांवर होणार आहे. शिवाय, कमी वेतन मिळणाऱ्या मोठ्या संख्येतील अनौपचारिक कामगारांवरही याचा परिणाम होईल- यात वीटउत्पादन क्षेत्रातील सुमारे अडीच लाख कामगारांचाही समावेश आहे.
२. महाराष्ट्रातील १४ जिल्हे स्थित्यंतराची केंद्रं आहेत. यामध्ये नागपूर, चंद्रपूर, यवतमाळ, पुणे, नाशिक, औरंगाबाद, अहमदनगर, कोल्हापूर, सांगली, सोलापूर, पालघर, रायगड, ठाणे व मुंबई उपनगर (मुंबई शहरासहित) यांचा समावेश होतो. या जिल्ह्यांमध्ये १०० टक्के कोळसा खाणी, तेल शुद्धीकरण प्रकल्प व खतनिर्मितीचे कारखाने आहेत. शिवाय, ६५ टक्के औष्णिक ऊर्जानिर्मितीचे प्रकल्प, ७५ टक्के ऑटोमोबाइल व संबंधित सुट्या भागांचे उद्योग, ७७ टक्के पोलाद प्रकल्प, ६० टक्क्यांहून अधिक सिमेन्ट प्रकल्प, आणि सुमारे ७८ टक्के बॉयलर केंद्रं या जिल्ह्यांमध्ये आहेत.
३. येत्या १० वर्षांमध्ये कोळशाचं खाणकाम, कोळशावर आधारित ऊर्जानिर्मिती व ऑटोमोबाइल या तीन क्षेत्रांना सर्वाधिक आव्हानांना सामोरं जावं लागेल. या क्षेत्रांमध्ये लवकर न्याय्य स्थित्यंतराच्या योजना लागू कराव्या लागतील.
४. लघु, लहान व मध्यम उद्योगांना (एमएसएमई) पाठबळ पुरवणं, हा न्याय्य ऊर्जाविषयक स्थित्यंतराचा महत्त्वाचा भाग आहे. ऑटोमोबाइल क्षेत्रातील सुट्या भागांचे प्रकल्प, फाउन्ड्री आणि बॉयलरचा वापर करणारे औद्योगिक प्रकल्प, आदींमध्ये अशा लघु, लहान व मध्यम उद्योगांचे वर्चस्व आहे. या उद्योगांमध्ये मोठ्या संख्येने औपचारिक व अनौपचारिक कामगार कार्यरत आहेत.

५. राज्य शासनाने सर्वांगीण 'राज्य न्याय्य स्थित्यंतर धोरण' आखणं आवश्यक आहे. या धोरणामध्ये आर्थिक विविधीकरण, श्रमशक्तीची कौशल्यवृद्धी व विकास, आणि सामाजिक भांडवल निर्माण करून गुंतवणूक आकर्षून घेण्यासाठी सामाजिक व भौतिक पायाभूत सुविधांमधील गुंतवणूक, यांवर लक्ष केंद्रित करायला हवं.
६. राज्य शासनाने स्थित्यंतराच्या केंद्रांमध्ये गुंतवणुकीला प्राधान्य देणारे हस्तक्षेप करण्यासाठी 'प्रादेशिक न्याय्य स्थित्यंतर योजना' आखायला हव्यात. चंद्रपूर-नागपूर-यवतमाळचा प्रदेश व पुण्याचा प्रदेश, हे अशा योजना आखण्यासाठी प्राधान्य देण्यासारखे प्रदेश आहेत.
७. या स्थित्यंतरामुळे प्रभावित होणाऱ्या कामगारांना नव्याने कौशल्यं शिकवणं आणि भावी श्रमशक्ती तयार करणं, हा न्याय्य ऊर्जाविषयक स्थलांतरातील कळीचा मुद्दा असेल. शासनाने व उद्योगांनीही कौशल्यवृद्धीचे कार्यक्रम मोठ्या प्रमाणात वाढवण्याची गरज आहे आणि स्थानिक रोजगार टिकवण्यासाठी निधीवाटप करायला हवं. हरित बांधकाम व हरित पायाभूत विकास, हरित ऊर्जा, हरित वाहतूक, या काही महत्त्वाच्या क्षेत्रांमध्ये कौशल्यवृद्धी साधता येईल; तसंच काही गोष्टींचा पुनर्वापर करणं व त्या कामातून बाद करणं या संदर्भातील तांत्रिक प्रशिक्षणही देण्याची गरज आहे.
८. एकंदरित आगामी वर्षांमध्ये हरित स्थित्यंतरासाठी मोठी गुंतवणूक आवश्यक आहे. यात उद्योग व भांडवली बाजारपेठेची भूमिका कळीची असेल. शिवाय, हरित पायाभूत सुविधा उभारण्यासाठी, कामगारांच्या कौशल्यवृद्धीसाठी, योजना व क्षमताबांधणी, इत्यादींसाठी सरकारी निधी महत्त्वाचा ठरेल. कोळसा असलेल्या जिल्हांना उपलब्ध होणारा जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानचा निधी तत्काळ संधी पुरवणारा ठरतो. कोळशाचे साठे असलेल्या तीन जिल्हांकडे अशा स्वरूपाचा १,६०० कोटी रुपयांहून अधिक निधी खर्च न केलेल्या अवस्थेत पडून आहे; त्याचा वापर स्थित्यंतरविषयक उपाययोजना राबवण्यासाठी करता येऊ शकतो.

“देशातील १० टक्के हरितवायू उत्सर्जन महाराष्ट्रात होतं, त्यामुळे भारताला २०७० सालापर्यंत नेट-झिरोसह इतर हवामानविषयक उद्दिष्टं साधायची असतील तर त्यात महाराष्ट्राची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची असणार आहे. राज्य शासनाने राज्य हवामान कृती योजना, २०४० सालापर्यंत ४३ राज्यांमध्ये कार्बनचं उत्सर्जन शून्यावर आणण्याचं ध्येय व माझी वसुंधरासारख्या मोहिमा, असे सक्रिय उपक्रम अद्यापि सुरू केले आहेत. तर, अशा स्थित्यंतराची केंद्रं असलेल्या जिल्हांमध्ये व राज्यांमध्ये कृतियोग्य योजना अंमलात आणून भारतातील न्याय्य ऊर्जा स्थित्यंतरामध्ये महाराष्ट्र आघाडी घेऊ शकतो, असं चंद्र भूषण म्हणाले.

For more information contact:

Srestha Banerjee

Director, Just Transition,

iFOREST

9958550622